

Swietlana GOREVA* (UPH w Siedlcach, Polska)

Odrodzenie kultury i języka ojczystego wśród Niemców na Syberii w latach 1991-2018

(Renewal of culture and the native language among the germans of Siberia in the years 1991-2018)

Abstract: *The material of the article shows the history and life of Russian Germans living in Siberia, identifies the reasons that affect their self-awareness of belonging to a specific ethnic group or nation, and ways to increase this self-identification.*

Key words: Russia Germans, Siberia, immigrants, culture, preservation of tradition

Streszczenie: *Material artykułu ukazuje historię i życie Niemców rosyjskich żyjących na Syberii, identyfikuje przyczyny, które wpływają na ich samoświadomość przynależności do określonej grupy etnicznej lub narodu, oraz sposoby zwiększania tej samoidentyfikacji.*

Słowa kluczowe: Niemcy rosyjscy, Syberia, Imigranci, kultura, zachowanie tradycji

Wprowadzenie

Kultura Niemców rosyjskich na Syberii ma swoją własną historię. Region ten jest wyjątkowy, ponieważ mieszka tu wielu Niemców, którzy pielęgnują i rozwijają swoją kulturę narodową. Na przykład, zgodnie ze spisem z 2010 r., w obwodzie nowosybirskim, Niemcy stanowili drugą co do wielkości narodowość, ten obwód zajmuje trzecie miejsce w Rosji pod względem liczby Niemców rosyjskich.

Systematyczne, kompleksowe badanie historii kolonii niemieckich na Syberii rozpoczęło się dopiero w latach 90. XX wieku. Okoliczność ta w dużej mierze wyjaśnia brak specjalnych opracowań historiograficznych, a w konsekwencji obiektywną, jasno sformułowaną perspektywę dalszych badań¹.

* sg83060@stud.uph.edu.pl; Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach

¹ В.Э. Кригер, *Социально-экономическое развитие немецкой переселенческой деревни Казахстана*, – Дисс. ... канд. ист. наук. – Алма-Ата 1991.

W nowej ojczyźnie osadnicy starali się pozostać Niemcami. Dlatego od samego początku ściśle przestrzegali obrzędów religijnych, pielęgnowali swój język, tradycje i przekazywali je kolejnym pokoleniom. Obecną sytuację charakteryzuje ekspansja wpływów i działalności wspólnot wyznaniowych wśród Niemców, kontynuacja procesu emigracyjnego oraz intensywna działalność ogólnokrajowych organizacji społecznych. Głównymi agentami socjalizacji są nadal rodzina, wspólnota wyznaniowa, szkoła, przyłączają się do nich różne stowarzyszenia interesów, a także media i inne systemy komunikacji.

Do badań prezentowanych w artykule wykorzystano następujące metody: analizę źródeł literackich, badanie materiałów archiwalnych, w tym pamiątek rodzinnych, analizę działalności organizacji publicznych Niemców rosyjskich na Syberii, wywiady z mieszkańcami narodowości niemieckiej zamieszkującymi syberyjskie wioski i miasta.

Historia pojawienia się Niemców w Rosji i ich przesiedlenia na Syberię

Na zaproszenie rosyjskich władców Niemcy dobrowolnie przynosili się do Rosji niemal od momentu powstania Państwa Moskiewskiego. Większość z nich to wykwalifikowani specjaliści: wojskowi, lekarze, rzemieślnicy, jubilerzy, artyści i wielu innych. Reformy cara Piotra I znacząco przyczyniły się do wzrostu liczby cudzoziemców, zwłaszcza z księstw niemieckich. Niemcy brali udział w kształtowaniu armii rosyjskiej, tworzeniu i zakładaniu dużej liczby placówek oświatowych, modernizacji gospodarki, a także rozwoju rosyjskiej nauki i kultury².

Począwszy od epoki Katarzyny Wielkiej, prawie do lat siedemdziesiątych XIX w., doszło do masowego przesiedlenia niemieckich kolonistów do zwartych osad w różnych regionach Imperium Rosyjskiego (na tereny Powołża, do północnego Przymorza, Kaukazu, do okolic Sankt Petersburga). Później potomkowie kolonistów przenieśli się z pierwotnych osad na Kaukaz Północny, Ural Południowy, Syberię, Kazachstan i Azję Środkową. Na przestrzeni wieków w Rosji i Związku Radzieckim Niemcy stali się integralną częścią swojej historii i kultury oraz, co ważne, wnieśli znaczący wkład w rozwój i dobrobyt kraju.

Masowe przesiedlenia Niemców na Syberię rozpoczęły się pod koniec XIX w., ale osiągnęły szczególnie zakres w latach stołypińskiej reformy rolnej. W tym czasie Syberia była głównym obszarem dobrowolnej kolonizacji wewnętrznej Imperium Rosyjskiego³. Przyczyny migracji chłopów niemieckich na Syberię miały przede wszystkim charakter ekonomiczny: niedobory ziemi, gwałtowny wzrost cen ziemi, a także

² *История российских немцев* [Zasoby elektroniczne] / Portal Informacyjny Niemców rosyjskich RusDeutsch. – Tryb dostępu: <https://rusdeutsch.ru/> (data dostępu: 05.11.2020).

³ Д.Я. Резун, М.В. Шиловский, *Сибирь, конец XVI – начало XX: фронтир в контексте этносоциальных и этнокультурных процессов*, Новосибирск 2005, с. 94.

nieurodzaj i zubożenie gleby na terenach Powołża. Pierwsze zwarte osady niemieckie na Syberii pojawiły się na przełomie XIX i XX w.

Na początku XX wieku rząd carski podjął szereg kroków, aby zwiększyć napływ kolonizacyjny na Syberię. W czasach sprzed przewrotów rewolucyjnych 1917 r. znajdowały się one w następujących guberniach: tobolskiej, tomskiej i jenijskiej oraz w obwodach omskim i akmołińskim⁴. Wraz z umieszczeniem na terenach przesiedleńczych Niemcy, głównie Menonici, założyli w obwodzie akmołińskim dużą ilość prywatnych gospodarstw, głównie na ziemiach Syberyjskiego Wojska Kozackiego. W sumie do początku I wojny światowej w obwodzie akmołińskim mieszkało około 40 tysięcy Niemców. Niemieccy osadnicy dość szybko przystosowali się do warunków syberyjskich. Kilku dużych właścicieli ziemskich i dzierżawców było aktywnie zaangażowanych w hodowlę zwierząt gospodarskich i zboża na Syberii⁵. Po przeprowadzeniu przekształceń administracyjno-terytorialnych w pierwszej dekadzie władzy radzieckiej, Niemcy znaleźli się najpierw w obwodach omskim, ałtajskim i jenijskim, a następnie w kilku rejonach Syberyjskiego Okręgu Federalnego. Zdecydowana większość kolonistów zamieszkiwała dwa główne obszary geograficzne niemieckiej kolonizacji chłopskiej na Syberii, zwane umownie Omskim (obwód omski Syberyjskiego Okręgu Federalnego) i Ałtajskim (obwód sławgorodzki Syberyjskiego Okręgu Federalnego)⁶.

Mimo braku jedności wyznaniowej, odmiennych tradycji kulturowych i dialektów, Niemcy doskonale zdawali sobie sprawę z przynależności do tej samej grupy etnicznej. Antyniemiecka polityka rządu carskiego podczas I wojny światowej stała się potężnym czynnikiem konsolidacji narodowej Niemców na Syberii w ramach ruchu na rzecz tworzenia autonomii kulturalno-narodowej w latach 1917–1918. Centralny Komitet Sławgorodzki obywateli rosyjskich narodowości niemieckiej na Syberii Zachodniej został zorganizowany 7 maja 1917 roku. Jego celem była ochrona obywateli narodowości niemieckiej bez różnicy wyznania, kontrola nad działalnością komitetów niższego szczebla, działalność kulturalno-oświatowa oraz upowszechnianie informacji politycznej i gospodarczej wśród ludności niemieckiej oraz charakter społeczny oparty na zasadach autonomii kulturalnej i narodowej. Omska grupa rosyjskich obywateli narodowości niemieckiej ukształtowała się 17 czerwca 1917 r. Obie grupy wymyśliły niezależne niemieckie listy wyborcze podczas wyborów do Zgromadzenia Ustawodawczego i rad miejskich⁷.

⁴ В.Э. Кригер, *Социально-экономическое развитие немецкой переселенческой деревни Казахстана*, – Дисс. ... канд. ист. наук. – Алма-Ата 1991.

⁵ А.И. Савин, Т.Б. Смирнова, *Немцы в Сибири* [Zasoby elektroniczne] / А.И. Савин, Т.Б. Смирнова // Историческая энциклопедия Сибири. – Tryb dostępu: http://irkipedia.ru/content/nemcy_v_sibiri_istoricheskaya_enciklopediya_sibiri_2009/ (data dostępu: 10.03.2021).

⁶ В.Э. Кригер... Dz. Cyt.

⁷ А.И. Савин, Т.Б. Смирнова, *Немцы в Сибири* [Zasoby elektroniczne] / А.И. Савин, Т.Б. Смирнова // Историческая энциклопедия Сибири. – Tryb dostępu:

Oddalenie Syberii od centrum, duże odległości pomiędzy wioskami niemieckimi i brak duchowieństwa były głównymi problemami społeczności luterańskiej i katolickiej. W efekcie wzrosła liczba małżeństw niekościelnych. W wielu miejscach odprowadzono nabożeństwa w budynkach mieszkalnych, osłabiono więź parafian ze społecznością kościelną, nasiliło się przejście Niemców do baptyzmu.

Dynamika liczby Niemców w Kraju Nadjensejskim (wcześniej gubernia jeni-sejska) była zróżnicowana w zależności od zewnętrznych i wewnętrznych wydarzeń politycznych. Osadnicy okresu stołypinińskiej reformy rolnej, uchodźcy i jeńcy wojenni I wojny światowej zwiększyli liczbę Niemców w guberni jeni-sejskiej w 1920 r. do prawie 5 tysięcy osób. W latach 1920–1930 ich liczba ustabilizowała się na poziomie 3–4 tys. osób. Okres kolektywizacji był dla wiejskich osad niemieckich bardzo trudny, nie było jednak masowej emigracji, jak w obwodzie omskim czy na Ałtaju⁸.

Niemcy byli pierwszą grupą etniczną, która została prawie całkowicie deportowana po rozpoczęciu niemieckiej inwazji (Fig.1). Według spisu powszechnego ludności z 1939 r. w ZSRR mieszkało 1 427 000 osób narodowości niemieckiej, w większości byli to potomkowie Niemców przesiedlonych przez Katarzynę II do dużych obszarów na południu kraju i na tereny nadwołżańskie. 28 sierpnia 1941 r. Prezydium Rady Najwyższej ZSRR uchwaliło Dekret⁹, zgodnie z którym cała ludność niemiecka Autonomicznej Republiki Niemieckiej Powołża miała zostać deportowana do Kazachstanu i na Syberię (Fig. 2). Decyzja ta była podyktowana rzekomo humanitarnymi względami i koniecznością zastosowania środków zapobiegawczych.

Zazwyczaj naród niemiecki rozumiany jest jako wspólnota etnokulturowa, którą określa pochodzenie etniczne, wspólny język, kultura, pokrewieństwo. Jednocześnie regionalizm był i pozostaje jednym z najważniejszych czynników wpływających na kształtowanie się tożsamości narodowej Niemców. Zasady federalizmu są głęboko zakorzenione w kulturze politycznej Niemiec. Tożsamość regionalna współczesnych Niemców jest często przeciwstawiana tożsamości narodowej. Wielu Niemców na pytanie, kim są ze względu na narodowość, może odpowiedzieć „Jestem Bawarczykiem” lub „Jestem Saksończykiem”, dopiero później „Jestem Niemcem”.

Proces kształtowania się tożsamości narodowej Niemców w ojczyźnie historycznej ma wyraźny stan historyczny. Transformację tożsamości narodowej można podzielić na dwa etapy: 1945–1990 i 1990–2000. Po zakończeniu II wojny światowej, przed zjednoczeniem RFN i NRD, pod wpływem „winy zbiorowej” za zbrodnie hitlerowskie, problemy denazyfikacji i podziału narodu niemieckiego granicami politycz-

http://irkipedia.ru/content/nemcy_v_sibiri_istoricheskaya_enciklopediya_sibiri_2009/ (data dostępu: 10.03.2021).

⁸ *Этноатлас: народы и народности, населяющие Красноярский край* [Zasoby elektroniczne] / Oficjalny portal Rządu Kraju Krasnojarskiego. – Tryb dostępu: <http://www.krskstate.ru/about/narod/etnoatlas/0/eid/13/> (data dostępu: 12.02.2021).

⁹ Dekret Prezydium Rady Najwyższej ZSRR z 28 sierpnia 1941 r. „O przesiedleniu Niemców mieszkających w rejonie wołżańskim” (Biuletyn Rady Najwyższej ZSRR, 1941 r., N 38) / – Tryb dostępu: https://encyclopedia.mil.ru/files/morf/VoV_Vol10_Dokumenti.pdf / s. 723.

nymi, zaszły pewne zmiany w budowaniu społeczności niemieckiej. Natomiast okres zjednoczonych Niemiec jest uwarunkowany problemami konsolidacji narodu etnicznego między Niemcami zachodnimi i wschodnimi, etnicznymi osadnikami niemieckimi, a także integracją imigrantów ze społeczeństwem niemieckim i kształtowaniem wspólnej tożsamości obywatelskiej.

Wydarzenia i tragedie II wojny światowej i jej konsekwencje – wszystko to doprowadziło do tego, że większość Niemców w Związku Radzieckim nie czuła się jak u siebie w domu. Poszukiwania tożsamości narodowej rozpoczęły się z nową energią w drugiej połowie lat 80. i 90. XX wieku. Problem został zaktualizowany przez zjednoczenie Niemiec i przesiedlenie etnicznych Niemców z byłego ZSRR i krajów Europy Wschodniej do ich historycznej ojczyzny. Od początku lat 90. XX w. zmienił się stosunek do ludności niemieckiej: przeprowadzono rehabilitację, zorganizowano regiony narodowe, dano możliwość emigracji do Niemiec. Wszystko to pociągało za sobą zmianę mechanizmów socjalizacji etnicznej. Przynależność do narodu niemieckiego przestała być niebezpieczna, wręcz przeciwnie, bycie Niemcem stało się prestiżowe. Potwierdza to fakt, że dzieci z rodzin mieszanych coraz częściej wybierają narodowość niemiecką¹⁰.

Jednocześnie, stając się obywatelami Niemiec, imigranci stanęli przed problemem integracji ze społeczeństwem niemieckim i identyfikacji narodowej. Osiągnięcie tożsamości z członkami innego społeczeństwa zakłada opanowanie języka i kultury innego społeczeństwa, chęć stania się pełnoprawnym członkiem modelu zachowań społecznych nowego społeczeństwa. Wracając do swojej historycznej ojczyzny, znajdując się w nowych dla siebie warunkach społeczno-kulturowych, zaczęli czuć się jako „inni Niemcy”, mieli poczucie wyobcowania. Niemców rosyjskojęzycznych, którzy przybyli do Niemiec, nazywa się zwykle „Rosjanami”. Tożsamość narodowa nie jest cechą wrodzoną. Wynika z nabytej świadomości wspólnoty kultury, historii, języka z określoną grupą ludzi.

Organizacje i stowarzyszenia Niemców rosyjskich

Proces rehabilitacji Niemców rosyjskich trwał długo i ostatecznie bezskutecznie. Dopiero w ostatnich latach we współczesnej Rosji udało się stworzyć dość stabilny system samoorganizacji wśród Niemców rosyjskich, który zapewnia rozwój narodowy i kulturowy wspólnoty etnicznej. Ważną rolę odegrało w tym wzajemne zrozumienie i wsparcie państwa rosyjskiego, a także jego współpraca z państwem niemieckim, co wpłynęło na korzyść Niemców rosyjskich i trwa do dziś¹¹. Mieszkający dziś w Rosji

¹⁰ А.Н. Блинова, И.Н. Чернова, *Этнография семьи и детства немецкого населения Западной Сибири в XX – начале XXI в.* – Изд. дом «Наука», Омск 2009. с.326.

¹¹ *История российских немцев* [Zasoby elektroniczne] / Portal Informacyjny Niemców rosyjskich RusDeutsch. – Tryb dostępu: <https://rusdeutsch.ru/> (data dostępu: 05.11.2020).

Niemcy aktywnie integrują się z nowoczesnymi Niemcami, rekompensując w ten sposób utraconą wyjątkowość w XX wieku¹².

Na zlecenie niemieckiego Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i pod jego kontrolą Niemieckie Towarzystwo Współpracy Technicznej (Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit – GTZ) realizuje projekty w miejscach zwartego zamieszkania Niemców w Rosji, Kazachstanie i innych krajach WNP wspierając ich kulturę narodową, język ojczysty niemiecki oraz przekwalifikowanie zawodowe specjalistów w gospodarce rynkowej. Wsparcie niemieckich regionów narodowych na Syberii stało się szczególnie ważne w działalności GTZ.

Od połowy lat 90. GTZ wspierało etnicznych Niemców w Rosji swoimi programami i projektami. Działania na rzecz odrodzenia niemieckiej kultury, języka i tradycji są realizowane wspólnie z rządem rosyjskim, który jest zainteresowany tą pracą na terenie Federacji Rosyjskiej i realizuje podobne projekty, zwłaszcza na Syberii. Według najnowszych danych mieszka tam największa liczba Niemców rosyjskich. Pomoc niemieckim regionom narodowym na Syberii jest ważnym aspektem działalności GTZ.

Na Syberii w różnych regionach istnieje ponad 260 organizacji. Ich głównym celem jest odrodzenie rodzimych tradycji, kultury i języka. Ponieważ język ojczysty dla niemieckiej mniejszości narodowej jest integralną częścią tożsamości narodowej, kursy języka niemieckiego organizowane są w miejscach zwartego zamieszkania Niemców w Rosji, a zwłaszcza na Syberii. W 2020 r. w takich kursach wzięło udział ponad 9 tys. osób. Ogólnie rzecz biorąc, w wydarzeniach, które odbywały się w centrach spotkań dla Niemców rosyjskich na Syberii – są to festiwale kultury, seminaria, kursy o różnych kierunkach i profilach, wzięło udział łącznie 28 tysięcy osób.

Niemców rosyjskich charakteryzuje chęć tworzenia różnych związków, stowarzyszeń, klubów. Często mówi się, że Niemcy są „narodem organizacji”¹³. Do czasu wydania ustawy „O autonomii narodowej i kulturalnej” (1996) stowarzyszenie „Wiedergeburt” („Odrodzenie”) działało już od 1989 r. i jego głównym celem było przywrócenie autonomii nad Wołgą. Wówczas licznie zaczęły pojawiać się stowarzyszenia lokalne, regionalne i federalne¹⁴. Największą i najaktywniej działającą organizacją rosyjskich Niemców jest Międzynarodowa Unia Kultury Niemieckiej (utworzona w 1991 r.), kierowana przez Heinricha Martensa. Zauważa on, że zjednoczył ludzi

¹² Т.В. Говенько, *Сохранение культурного и этнического самоопределения российских немцев*, *Studia Litterarum* № 1–2, Фольклористика, Институт мировой литературы им. А.М. Горького Российской академии наук, Москва 2016, с. 342.

¹³ Т.Б. Смирнова, *Немецкое население Западной Сибири в конце XIX – начале XXI века: формирование и развитие диаспорной группы*, Омск 2009, с. 36.

¹⁴ Т.С. Киссер, *Общественное движение немцев на Урале в 1989–2019 гг.*, Санкт-Петербург 2020, с. 147.

o podobnych poglądach, którzy chcieli zaangażować się w sprawy praktyczne, konkretne projekty z zakresu kultury, języka, młodzieży, a nie projekty polityczne¹⁵.

Na początku 2000 roku dużą popularnością cieszą się projekty etnokulturowe mające na celu utrzymanie i aktualizację języka i kultury niemieckiej. Jest też dość wyraźna gotowość Niemiec do pomocy Rosji w rozwiązaniu problemu Niemców rosyjskich: ważną rolę odegrała tu, działająca od prawie 30 lat, Międzyrządowa Rosyjsko-Niemiecka Komisja ds. problemów Niemców rosyjskich. W Rosji istnieje ponad 400 ośrodków spotkań dla Niemców rosyjskich i ośrodków kultury niemieckiej. Odrębne miejsca w strukturze samoorganizacji zajmują domy rosyjsko-niemieckie (w Moskwie, Nowosybirsku, Tomsku, Barnaule, Omsku i Kaliningradzie), a także dwa niemieckie okręgi narodowe – na Altaju i w obwodzie omskim. W Nowosybirsku, centrum administracyjnym Syberyjskiego Okręgu Federalnego, działa wiele niemieckich organizacji narodowych.

Wszystkie narodowościowe organizacje pozarządowe w Rosji, nie tylko niemieckie ale również na przykład polskie (polonijne), mają równie trudną i niestabilną pozycję w społeczeństwie, nie mają regularnego i systematycznego wsparcia finansowego na realizację wszystkich swoich zadań.

Odrodzenie kultury etnicznej i języka Niemców na Syberii

Dziś trudno jest ocenić na ile ważniejsze są główne wydarzenia z życia niemieckich kolonistów: narodziny dzieci, chrzest, bierzmowanie, ślub, śmierć, święta religijne. Wynika to z małej liczby publikacji, trudności w znalezieniu materiału, niedostatecznym poznaniu tematu w pracach naukowych i teoretycznych naukowców krajowych i zagranicznych oraz brakiem jednej bazy referencyjnej.

Główne informacje o zachowaniu tradycji Niemców rosyjskich musiały być zebrane niezależnie od sondażu mieszkańców Republiki Chakasji i Kraju Krasnojarskiego. Halina Kniazewa, członek Regionalnego Centrum Organizacji Kultury Niemieckiej im. Heinricha Batca, podzieliła się wspomnieniami z życia swojej rodziny i przodków: „Po spotkaniu na ulicy kobiety o niemieckich korzeniach raczej nie zrozumiesz tego. Ale warto wejść do jej domu, a cały urok niemieckiego charakteru i wychowania otworzy się przed oczami od pierwszej sekundy. Schludność i porządek we wszystkim, biała koronka, rozgrzeje Cię wszędzie ciepłem i przytulnością „domowego paleniska”, o które dba każda niemiecka gospodyni domowa”¹⁶. Oprócz tych wymienionych, Halina Kniazewa zauważyła wiele ciekawszych różnic i tajemnic w kulturze niemieckiej, na przykład: „Nasi Niemcy świętują Boże Narodzenie dwa

¹⁵ Т.Б. Смирнова, *25-летие Международного союза немецкой культуры*, Ежегодник МАИКРН №2, Москва 2016, с. 10.

¹⁶ Na podstawie wywiadu z H. Kniazewą członkiem Regionalnego Centrum Organizacji Kultury Niemieckiej im. Heinricha Batca, mieszkanki m. Abakan (wywiad 29.07.2019 r.)

razy. Pierwszy raz 25 grudnia, natomiast drugi ze wszystkimi pozostałymi – 7 stycznia”.

Uroczystościom ludowym i świętom Niemców rosyjskich towarzyszy wykonywanie dawnych i współczesnych pieśni ludowych, scenki i tańce. Do tej pory „szwanki” (krótkie komiksy), przysłowia, powiedzenia, bajki i sagi były szeroko stosowane w niemieckim folklorze.

Tańce i pieśni ludowe są bardzo popularne, natomiast w XX wieku zauważono ciekawe zjawisko, a zwłaszcza syntezę melodii pieśni rosyjskich czy ukraińskich z tekstem niemieckim. Śpiew odgrywa znaczącą rolę w wychowaniu młodego pokolenia. Dziś Niemcy rosyjscy, oprócz religijnych, obchodzą inne święta narodowe i pamiętne daty: Święto Wiosny, Dzień Matki, Dzień Pamięci (28 sierpnia), dożynki itp.

Przez długi czas, żyjąc z dala od innych narodów, Niemcy syberyjscy zachowali wiele elementów tradycyjnej kultury – żywność, mieszkanie, niektóre obrzędy i folklor. Radykalnie zmienił się jedynie rodzaj osiedli. Jeśli w Niemczech przeważały kumulusowe formy osadnictwa, to w Rosji były one liniowe, zgodnie z administracyjnymi instrukcjami osadników.

W południowych rejonach stepowych Syberii Zachodniej budowano domy z cegły i gliny, w północnych rejonach leśnych – drewniane. Dach jest dwu- lub czterospadowy, wykonany z dachówki lub deski. Podłoga, sufit i piec w domu są tradycyjnie malowane. Kuchnia letnia to obowiązkowy element zagrody wiejskiej.

Stodoły, łaźnia, wędzarnia, podwórko dla zwierząt gospodarskich połączone są jednym dachem, otaczając podwórko z trzech stron. Fasada domu, bramy i często ogrodzenia są ozdobione ornamentami (rzeźbione, malowane).

Niemcy mieli przed II wojną światową czteroskrzydłowe drzwi zewnętrzne. Wnętrze mieszkania wyróżniają rzeźbione drewniane meble, puchowa pościel, mnóstwo haftowanych i dzianych serwetek. Haftowali satynowym ściegiem kwiaty, ptaki, powiedzenia z Biblii.

Każda gospodyni zawsze miała na stole ogromny talerz pysznych „kreblej” czekających na domowników¹⁷. Kreble to najpopularniejszy deser w niemieckiej tradycji, podawany również z lekkimi zupami. Mimo tych wszystkich cech, obecnie nie spotykane w Niemczech, ale popularne danie wśród Niemców rosyjskich na Syberii. Przepis jest bardzo prosty, ale każda gospodyni przygotowuje je na swój sposób.

Tradycyjne potrawy – makaron drobiowy (Nudeln), zupa z kluskami, zupa owocowa. Na święta gotuje się wieprzowinę lub gęś z kapustą, piecze się ciasta (Kuhe), gotuje się dżem z buraków. Istnieje kilka rodzajów rolad (strudel). Na zimę wędzony jest smalec, mięso i ryby, a także wytwarzane są różne kiełbasy. Dania mleczne i ziemniaczane są szeroko rozpowszechnione. Wypieka się wiele wyrobów cukierni-

¹⁷ Na podstawie wywiadu z H. Kniazewą członek Regionalnego Centrum Organizacji Kultury Niemieckiej im. Heinricha Batca, mieszkanki m. Abakan (wywiad 29.07.2019 r.).

czych z mąki (różne ciasteczka, pierniki, ciasta), przygotowuje się dzemy. Najpopularniejszym napojem jest piwo, preferowane są napoje bezalkoholowe – kawa i herbata¹⁸.

Do Bożego Narodzenia gotowali gęś i kiszoną kapustę, która miała przynieść zdrowie i szczęście. Na wigilijnym stole nie zabrakło też figurek pierników w kształcie konia, zająca, ptaka, lalki czy serca. Oczywiście na tradycyjne jedzenie Niemców duży wpływ mieli sąsiedzi, pod wpływem Rosjan zaczęli jeść pierogi, zapożyczili czakczak od Tatarów, a pilaw od Kazachów.

Niemcy na Syberii świętowali także Nowy Rok, dosłownie napychając stół 31 grudnia jedzeniem i napojami: plackami z posypką, noworocznymi pączkami, ciasteczkami figurowanymi, kielbaskami wieprzowymi. Wierzano, że im bogatszy stół w sylwestra, tym bardziej satysfakcjonująco będą żyć w nadchodzącym roku.

Badanie pojawienia się Niemców na Syberii, czy zachowali swoją kulturę w nowym miejscu zamieszkania, w rozmowach ze starszymi Niemcami wsi Koczergino w rejonie kuragińskim Kraju Krasnojarskiego, odkryło ciekawe fakty dotyczące tradycji kulturowych i zwyczajów, które nadal są obserwowane. Chociaż osadnicy Koczergino pochodzili z regionów Wołgogradu i Saratowa, przynależność religijna była taka sama – luteranizm. Pozostawiło to ślad w rytuałach ludności niemieckiej Koczergino¹⁹.

Z wieloletnich obserwacji wynika, że osiedla niemieckie wyróżniają się czystością i porządkiem. Posiadają podwórko gospodarcze z inwentarzem i czyste podwórce: dom, letnią kuchnię i garaż. Domy są ozdobione rzeźbieniami wzdłuż całej elewacji lub tylko na żaluzjach i wzdłuż gzymsu i pomalowane na niebiesko i zielono. Ozdabiane są głównie nowe domy wybudowane w latach 1970–1990.

Potomkowie niemieckich osadników zachowali swoje tradycje etniczne w codziennym życiu. Rodziny niemieckie, w opinii swoich rosyjskich sąsiadów, zawsze wyróżniały się pracowitością, tendencją do dokładności, cierpliwości i życzliwości. Do tej pory niemieckie rodziny porozumiewają się ze sobą w ojczystym języku, przygotowują tradycyjne niemieckie potrawy, świętują w europejskim stylu i zgodnie z tradycjami: Wielkanoc, Boże Narodzenie, Trójca Święta, Święto Nikołausa. Wśród Niemców mieszkających na Syberii można spotkać luteranów, ewangelików i katolików. Religia, zwłaszcza Kościół menonitów, miała wielki wpływ na kształtowanie się kultury duchowej Niemców rosyjskich. Wierzący regularnie odwiedzają domy modlitwy i kościoły.

¹⁸ *Этноатлас: народы и народности, населяющие Красноярский край* [Zasoby elektroniczne] / Oficjalny portal Rządu Kraju Krasnojarskiego. – Tryb dostępu: <http://www.krskstate.ru/about/narod/etnoatlas/0/eid/13> / (data dostępu: 12.02.2021).

¹⁹ Na podstawie wywiadu z A. Bekkera, mieszkańca wsi Koczergino (wywiad 26.07.2019 r.).

Zakończenie

Niemcy rosyjscy, mimo że społecznie, pod względem mentalności i przyzwyczajzeń stali się pełnoprawnymi Rosjanami, jednocześnie zachowali swoją narodową kulturę i tradycje, niemiecką punktualność, pracowitość i dokładność. Było to utrwalone dzięki temu, że mieli okazję zamieszkiwać w zwartych osadach wiejskich i wyznawać swoją religię. Odegrało tu również rolę to, że kiedy Niemcy zaczęli tworzyć autonomię narodowo-kulturowe w Rosji, większość Niemców na Syberii wolała wykorzystać tę szczególną okazję do zachowania i rozwoju swojej kultury, a nie jechać masowo do kraju o innym światopoglądzie.

Analiza materiałów etnograficznych, historycznych, statystycznych wykazała, że procesy zachodzące w rodzinie są bezpośrednio zależne od przemian społeczno-ekonomicznych, politycznych i kulturowych w państwie jako całości. To właśnie te czynniki zadecydowały o cechach narodowych badanego obszaru. Badanie wykazało istotny wpływ wspólnot wyznaniowych katolików, luteranów, baptystów i menonitów na rozwój stosunków rodzinnych i wychowanie dzieci.

Obecnie skala i tempo migracji znacznie się zmniejszyły. Następuje stopniowe przywracanie zapomnianych i utraconych tradycji kulturowych, zwyczajów, języka, świąt i codziennych cech życia Niemców rosyjskich. Istnieje tendencja do odradzania się tradycji etnokulturowych, o czym świadczą bliskie i trwałe związki z państwem niemieckim, nie tylko z ośrodkami kulturalnymi Niemców rosyjskich, ale także z poszczególnymi rodzinami niemieckimi. Głównym celem Niemców rosyjskich, jak każdego innego narodu na ziemi, jest przetrwanie jako narodu.

Fig.1. Deportacja Niemców na Syberię (fot. Bjleslawy Julinej, 2016 r.)

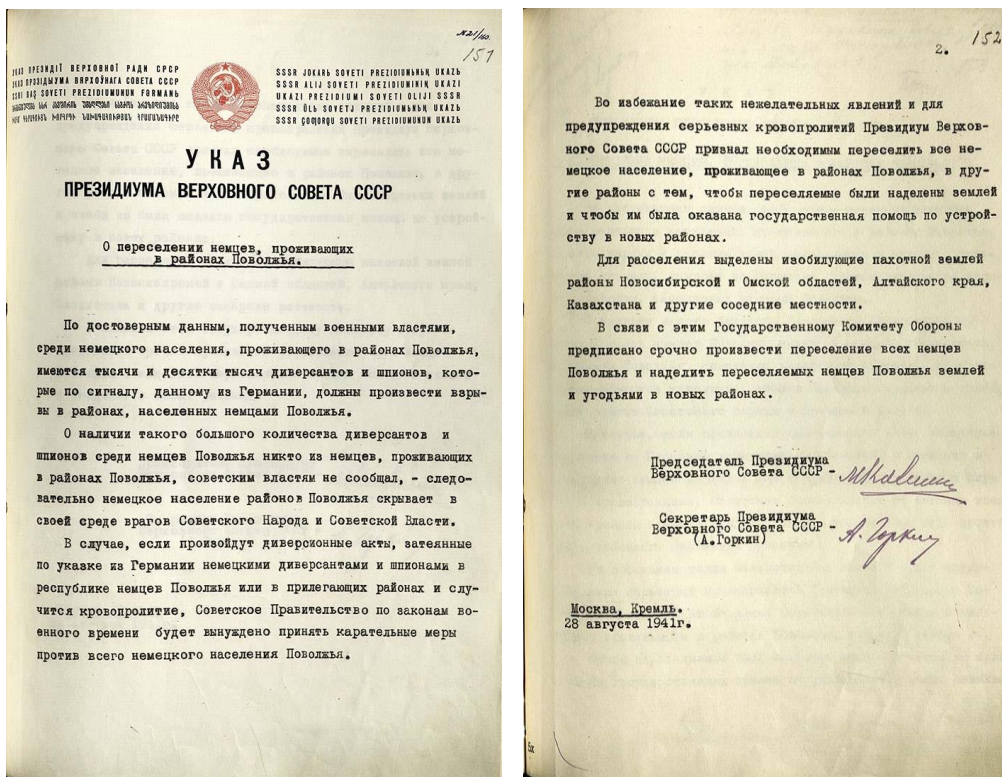

Fig. 2. Dekret Prezydium Rady Najwyższej ZSRR z 28 sierpnia 1941 r. (Tryb dostępu: <https://wolgadeutsche.net/library>)

Bibliografia

Źródła

Dekret Prezydium Rady Najwyższej ZSRR z 28 sierpnia 1941 r. „O przesiedleniu Niemców Niemców żyjących w rejonie wołżańskim” (Biuletyn Rady Najwyższej ZSRR, 1941 r., N 38) / – Tryb dostępu: https://encyclopedia.mil.ru/files/morf/VoV_Vol10_Dokumenti.pdf / s. 723.

Bekker, mieszkaniec wsi Koczergino (wywiad 26.07.2019 r.).

H. Kniazewa, członek Regionalnego Centrum Organizacji Kultury Niemieckiej im. Heinricha Batca, mieszkanka miasta Abakan (wywiad 29.07.2019 r.).

Opracowania

Блинова А.Н., Чернова И.Н., Этнография семьи и детства немецкого населения Западной Сибири в XX – начале XXI в. – Изд. дом «Наука», Омск 2009. с.326.

Говенько Т.В., Сохранение культурного и этнического самоопределения российских немцев, *Studia Litterarum* № 1–2, Фольклористика, Институт мировой литературы им. А.М. Горького Российской академии наук, Москва 2016, с. 342.

Киссер Т.С., Общественное движение немцев на Урале в 1989–2019 гг., Санкт-Петербург 2020, с. 147.

Кригер В.Э., Социально-экономическое развитие немецкой переселенческой деревни Казахстана, – Дисс. ... канд. ист. наук. – Алма-Ата 1991.

Резун Д.Я., Шиловский М.В., Сибирь, конец XVI – начало XX: фронтир в контексте этносоциальных и этнокультурных процессов, Новосибирск 2005, с. 94.

Савин А.И., Смирнова Т.Б., Немцы в Сибири [Zasoby elektroniczne] / А.И. Савин, Т.Б. Смирнова // Историческая энциклопедия Сибири. – Tryb dostępu: http://irkipedia.ru/content/nemcy_v_sibiri_istoricheskaya_encyklopediya_sibiri_2009 / (data dostępu: 10.03.2021).

Смирнова Т.Б., Немецкое население Западной Сибири в конце XIX – начале XXI века: формирование и развитие диаспорной группы, Омск 2009, с. 36.

Смирнова Т.Б., 25-летие Международного союза немецкой культуры, Ежегодник МАПКРН №2, Москва 2016, с. 10.

internet

История российских немцев [Zasoby elektroniczne] / Portal Informacyjny Niemców rosyjskich RusDeutsch. – Tryb dostępu: <https://rusdeutsch.ru/> (data dostępu: 05.11.2020).

Этноатлас: народы и народности, населяющие Красноярский край [Zasoby elektroniczne] / Oficjalny portal Rządu Kraju Krasnojarskiego. – Tryb dostępu: <http://www.krskstate.ru/about/narod/etnoatlas/0/eid/13> / (data dostępu: 12.02.2021).

Jak cytować: Goreva, S. (2021). Odrodzenie kultury i języka ojczystego wśród Niemców na Syberii w latach 1991–2018. *Officina Historiae* 4, 67-78.

© 2021 The Author(s). This open access article is distributed under a Creative Commons Attribution (CC-BY) 4.0 license.